

Krystyna Kowalik

Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie

Przymiotniki w polskich współcześnie używanych nazwach drzew

Słowa kluczowe: terminologia botaniczna, nazwy drzew, przymiotnik**Key words:** botanical terminology, names of trees, adjective

Intuicyjnie wiemy, co to jest drzewo. W słownikowych objaśnieniach jako niezbywalny element definicyjny tej wieloletniej rośliny wymienia się pień, którym drzewo odróżnia się od krzewu. W praktyce nierzadkie są kłopoty związane z identyfikacją niektórych gatunków. Odpowiedź na pytanie: drzewo czy krzew? – bywa nieraz niełatwa, bo genetyczne cechy roślin mogą ulegać modyfikacji.

Drzewa zawsze były obiektem zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, między innymi botaników, historyków, historyków kultury, kulturoznawców, ale też językoznawców. Tych ostatnich interesowała przede wszystkim nomenklatura (zob. m.in. Rudnicka-Fira 1979; Pawłowski 1974; Wajda 1983; Wajda-Adamczykowa 1989; Spólnik 1990; Rogowska-Cybulska 2005; Skubalanka 2009; Waniakowa 2012), wielowarstwowa chronologicznie, semantycznie (Wajda-Adamczykowa 1989: 76), a także genetycznie i formalnie.

Polskie nazewnictwo dendrologiczne ma co najmniej dwojaki charakter. Obok nazw naukowych w codziennym użyciu są nazwy potoczne i gwarowe, często niezwykle zróżnicowane regionalnie (zob. Rudnicka-Fira 1979; Rogowska-Cybulska 2005; Waniakowa 2012). Oficjalna „Zasada tak zwanego podwójnego mianownictwa, wprowadzona do nauki przez Karola Linneusza, wymaga, ażeby każda roślina określana była dwiema nazwami, to znaczy rodzajową i gatunkową” (Szafer 1949: 14), czyli przez *genus proximum* i *differentia specifica*. We współczesnych opracowaniach poświęconych systematyce – zarówno naukowych, jak i popularnonaukowych – drzewa identyfikowane są równolegle przez nazwy polskie i ich łacińskie odpowiedniki: *sosna limba* / *pinus cembra*, *sosna Armanda* / *pinus armandii*,

sosna drobnokwiatowa / pinus parviflora, sosna pinia / pinus pinea. Znanym zjawiskiem także w terminologii oficjalnej jest obecność nazw synonimicznych: *glediczja / iglicznia, robinia / grochodrzew, surmia / katalpa, torreja kalifornijska / czwórczak kalifornijski*. W polskich nazwach w charakterze elementu identyfikującego, odróżniającego gatunki i odmiany, wykorzystywane są rzeczowniki (w mianowniku lub w dopełniaczu) oraz przymiotniki. Zestawienia apozycyjne (*jarzqb brekinia, klon jawor, sosna pinia, sosna wejmutka, topola osika, wierzba iwa*), nazywane też współrzędnymi (Skubalanka 2009), nie są liczne. W przeciwieństwie do nich stosunkowo często wykorzystuje się w tym nazewnictwie zestawienia z formami dopełniaczowymi nazwisk osób, które w jakiś sposób wpłynęły na los tak nazywanych drzew – były ich odkrywcami, badaczami, hodowcami lub tylko osobami, na których cześć te nazwy nadano, chcąc je w ten sposób upamiętnić: *dqb Turnera, jodła Delavaya, magnolia Wilsona, sosna Armanda, sosna Gerarda, surmia Forgesa*.

Najczęściej jednak w charakterze elementu identyfikującego, odróżniającego gatunki, stosowane są przymiotniki. Przedmiotem zainteresowania w tym artykule są właśnie przymiotniki, wykorzystywane w polskiej współczesnej terminologii dendrologicznej, stosowanej w systematyce drzew występujących aktualnie na terenie Europy. Są to zarówno drzewa o genetycznie europejskim rodowodzie, jak i takie, które w różnym czasie zostały do Europy sprowadzone lub tu wyhodowane jako tak zwane kultywary. Dlatego też w nomenklaturze botanicznej obok nazw dobrze znanych użytkownikom języka polskiego są takie, którymi posługują się tylko fachowcy.

Głównym źródłem materiału przedstawionego poniżej były opracowania encyklopedyczne oraz leksykony i przewodniki o tematyce dendrologicznej, adresowane do szerokiego kręgu odbiorców. Z uwagi na to, że w wymienionych typach publikacji uwzględnia się łącznie drzewa, krzewy i krzewinki, do celów niniejszego studium konieczna była selekcja materiału. Jej podstawę stanowiła zawarta w opisie *expressis verbis* informacja, że określona nazwa odnosi się do drzewa. Materiał został skonfrontowany z danymi zawartymi w opracowaniach naukowych poświęconych podobnej tematyce, między innymi Anny Spólnik (Spólnik 1990) i Ludwiki Wajdy-Adamczykowej (Wajda-Adamczykowa 1989).

Analizie poddane zostały nazwy, w których obok podstawowego rzeczownika będącego nazwą drzewa wystąpił przymiotnik dookreślający je z punktu widzenia gatunku lub odmiany. Nazwy te, jak było wcześniej wspomniane, tworzą najczęściej zestawienia dwuelementowe typu N + Adi (N = nazwa podstawowa, Adi = przymiotnik), gdzie przymiotnik występuje w postpozycji: *kasztan chiński, kasztan japoński; kasztan czerwony, kasztan żółty; kasztan jadalny* itp. Nazwy o innej strukturze pojawiają się sporadycznie. Bardziej skomplikowane nazwy stosowane są wtedy, gdy mamy do

czynienia ze zróżnicowaniem odmian w obrębie gatunku: *sosna czarna* odm. *korsykańska*, *topola czarna* odm. *brzozolistna*, *wierzba biała* odm. *sina*, lub z podwójną, w różny sposób ustrukturalizowaną charakterystyką w ramach tego samego gatunku: *brzoza biała chińska* (N + Adi + Adi); *sekwoja wiecznie zielona* (N + Adv + Adi; Adi = przysłówek); *kalifornijski cedr rzeczny* (Adi + N + Adi).

Jak zauważa Maria Szupryczyńska (1980: 31): „Szyk słów stanowi istotny czynnik strukturalny w budowie grupy nominalnej. [...] W języku polskim [...] powszechne jest uwarunkowanie przez czynniki semantyczne oraz przez organizację tematyczno-rematyczną wypowiedzi”.

Taki szyk, jaki dominuje w nazwach w ogóle, a w szczególności w nazwach drzew, nie jest więc przypadkowy. Użycie atrybutywnych przymiotników w postpozycji nacechowane jest semantycznie, właściwe jest nazwom gatunkowym (Szupryczyńska 1980: 44). Uwagę zwraca tu ponadto zgodna z rodzajem gramatycznym określanych rzeczowników dominacja form rodzaju męskiego lub żeńskiego. Formy rodzaju nijakiego są niezwykle rzadkie: drzewo *pomarańczowe*, *poziomkowe*, *truskawkowe*. W przeanalizowanych źródłach ponad 120 drzew ma nazwy rozbudowane przez przymiotnik. W funkcji członu określającego nazwę podstawową występuje ponad 200 różnych leksemów, co oznacza, że pewne drzewa mają więcej niż jedną nazwę, ale w tym wypadku synonimy powstały przez dodanie do nazwy podstawowej różnych przymiotników, np.: *brzoza brodawkowata* / *brzoza zwisła*; *grusza polna* / *grusza dzika*; *kasztanowiec zwyczajny* / *kasztanowiec pospolity* / *kasztanowiec biały*.

Strukturalnie jest to materiał dość zróżnicowany (Nagórko 1987). Składają się nań dwie różniące się liczebnie grupy przymiotników: niemotywowane i motywowane. Niemotywowane są w mniejszości. Występuje tu niewiele ponad dwadzieścia leksemów: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *dziki*, *giętki*, *gładki*, *gorzki*, *kruchy*, *nagi*, *olbrzymi*, *późny*, *różowy*, *siwy*, *słodki*, *szary*, *szorstki*, *sztynny*, *śniady*, *twardy*, *właściwy*, *wspaniały*, *wyniosły*, *żółty*. W grupie drugiej można wydzielić dwie dalsze podgrupy: derywaty oraz przymiotniki komponowane.

Inwentarz środków morfologicznych występujących w derywatach przymiotnikowych, choć typologicznie jednolity, jest stosunkowo urozmaicony – wprawdzie są to niemal wyłącznie sufiksy, ale o zróżnicowanej produktywności w tym zakresie – większej w wypadku sufiksów ogólnorelacyjnych *-ski*, *-owy*, *-ny*, zdecydowanie mniejszej – niejednokrotnie ograniczonej do pojedynczych przykładów – w pozostałych wypadkach, co w zasadzie jest zgodne z frekwencją tych typów przymiotnikowych w języku ogólnym:

- owy: *akacjowy, bezszypułkowy, cukrowy, domowy, karłowaty, owocowy, parkowy, pomarańczowy, purpurowy...*;
- ski: *alpejski, amerykański, azjatycki, chiński, europejski, górski...*;
- ny: *ślodny, leśny, nadrzeczny, polny, przybrzeżny...*;
- iczny: *balsamiczny*;
- alny: *piramidalny, jadalny*;
- owaty: *brodawkowaty, sercowaty, wiechowaty...*;
- aty: *rogaty, uszaty, włośchaty, zębaty*;
- asty: *drzewiasty, kolczasty*;
- isty: *krwisty, puszysty, gwiaździsty*;
- awy: *rdzawy*;
- ni: *wschodni, zachodni*;
- '(i): *ptasi*;
- any: *piłkowany, rozestany, żeberkowany*;
- ący: *błyszczący, drżący, kłujący, lśniący, odurzający*;
- ony: *omszony, owłosiony, rozgałęziony*;
- ty: *pogięty*;
- ły: *zwisły*;
- nie: *nieszypułkowy*.

Podobnie dość typowe są te przymiotniki pod względem charakteru podstaw. Oczywiście dominują przymiotniki odrzeczownikowe. Pojedynczymi przykładami potwierdzone są derywaty od wyrażen syntaktycznych, to jest od wyrażen przyimkowych (*bezszypułkowy; nadbrzeżny, nadmorski, nadrzeczny; przybrzeżny*). Nieco liczniejsze tylko (w sumie kilkanaście przykładów) są formacje odczasownikowe z charakterystycznymi dla nich wtórnymi formantami: *-any* (typu *piłkowany*), *-ony* (typu *rozgałęziony*), *-ty* (*pogięty*), *-ły* (*zwisły*)¹ oraz udokumentowany w zebranych materiale jednym przykładem z sufiksem *-alny* (*jadalny*). Do tego typu określników można zaliczyć także formy imiesłowowe z sufiksem *-ący*: (*błyszczący, kłujący, lśniący*). Na uwagę zasługuje fakt, że pewne przymiotniki formalnie zbieżne z typowymi derywatami odrzeczownikowymi w gruncie rzeczy stanowią jednak adaptacje (zob. Nagórko 1998) określników łacińskich, dla których trudno wskazać podstawy z polskiego zasobu: sosna *alepska* – *pinus halepensis*, surmia *bignoniowa* – *catappa bignonioides*, jabłko *hupehejska* – *malus hupehensis*, świerk *likiangeniński* – *picea likiangensis*, jodła *numidyjska* – *abies numidica*, cyprysik *nutkajski* – *chamaecyparis nootkatensis*, świerk *sitkajski* –

¹ O zaliczeniu wymienionych formacji, zbieżnych z imiesłowami biernymi, do przymiotników zdecydowały nie tylko ich właściwości gramatyczne zgodne z typowymi dla przymiotników kategoriami fleksyjnymi (odmiennością przez przypadki, liczby i rodzaje), ale przede wszystkim brak motywacji przez czasowniki kauzatywne.

picea sitchensis, choć obok potwierdzone są właściwe tłumaczenia z wykorzystaniem przymiotników funkcjonujących w polszczyźnie w innych kontekstach niż nazwy drzew czy szerzej roślin: wiąz *holenderski* – *ulmus hollandica*, sosna *kanaryjska* – *pinus canariensis*, sosna *koreańska* – *pinus coraiensis* itp.

Odmienne natomiast przedstawia się problem przymiotników będących efektem kompozycji (zwykle z towarzyszącą sufiksacją). Są one nie tylko stosunkowo liczne (ok. 1/3 wszystkich przymiotników występujących w nazwach drzew), ale i niezwykle charakterystyczne. Zdecydowaną większość można ująć w trzy grupy strukturalne, które realizują typowe dla polszczyzny relacje syntaktyczne: człon drugi, wyrażony rzeczownikiem, przyłącza w charakterze członu pierwszego rzeczowniki, przymiotniki i liczebniki, a więc typowe określniki rzeczownika w strukturach składniowych:

N₁ + (o) + N₂ + suf, gdzie suf realizowany jest przez *-ny*: *brzozolistny*, *grabolistny*, *laurolistny*, *klonolistny*, *olcholistny*, *wierzbolistny*;

Adi + (o) + N + suf, gdzie suf realizowany jest przez *-owy*: *cienkoszypułkowy*, *drobnokwiatowy*, *drobnoowocowy*, *gęstokwiatowy*, *wielkokwiatowy*, *wielkoowocowy*, *wielkoszyszkowy*; *-ny*: *długolistny*, *drobnoolistny*, *grubolistny*, *krótkolistny*, *ostrolistny*, *szerokolistny*, *tępolistny*, *wąskolistny*, *wielkolistny*; *-ni*: *dalekowschodni*; *-(y)*: *żółtodrzewy*;

Num + (o/u/ø) + N + suf, gdzie suf realizowany jest przez *-owy*: *czteropręcikowy*, *dwukłapowy*, *dwuszyjkowy*, *jednoszyjkowy*, *pięciolistkowy*, *pięciopręcikowy*, *trójcierniowy*, *siedmiolistkowy*; *-ny*: *jednolistny*, *dwudzielny*.

Pozostałe dwa przymiotniki (*eurojapoński*, *wielkocieński*), mimo pozornie dość wyrazistej struktury formalnej, nie pozwalają na jednoznaczną kwalifikację ich członów składowych (N + N + *ski* lub Adi + N + *ski* lub Adi + Adi: *eurojapoński*; Adi + o + Adi lub Adi + o + N + *ski*: *wielkocieński*).

Swoistą strukturę ma też przymiotnik *pseudokameliowy* (stewarcja *pseudokameliowa*), jedyne złożenie z obcym członem, gdzie *pseudo-* oznacza 'niby, rzekomy, nieprawdziwy, podobny do czegoś' (USJP); „drzewo jest spokrewnione z kameliami” (Drzewa świata 385)².

Od powyższych budową zdecydowanie różni się przymiotnik *zimozielony* będący złożeniem, w którym członem podstawowym jest przymiotnik niemotywowany, przyłączający rzeczownik (N + o + Adi).

Aczkolwiek materiał ten strukturalnie nie odbiega od słowotwórczych kanonów współczesnej polszczyzny, to wielu spośród wyekscerpowanych przymiotników słowniki polszczyzny ogólnej nie notują (np. m.in. *atłaski*,

² Interpretacja większości przymiotników nie nastęrcza kłopotów, w związku z tym objaśnienia znaczenia podaję tylko przy wybranych rzadkich formacjach, zgodnie z informacjami na ten temat zawartymi w opracowaniach, z których pochodzi analizowany w artykule materiał (w nawiasie podany jest skrót tytułu i strona).

dahurski, eurojapoński, hupehejski, sabiński; bignoniowy; oskrzydłony; całe serii typu *brzozolistny, laurolistny, klonolistny...*; *cienkoszypułkowy, dwuszyjkowy, jednoszyjkowy* itp.). Tylko częściowo jest to uwarunkowane przyjętymi w nich zasadami redakcyjnymi; w dużej mierze wynika jednak z wąskiego, terminologicznego zakresu użycia tych leksemów, a w rezultacie z niskiej ich frekwencji.

Również pod względem semantycznym użyte w nazwach drzew przymiotniki jako określniki gatunkowe są wewnętrznie bardzo zróżnicowane. Powołując się na schemat klasyfikacyjny zaproponowany przez Eugeniusza Pawłowskiego (Pawłowski 1974: 167–169) dla systematyki podstawowych nazw roślin, również przymiotniki można pogrupować w analogiczny sposób, odwołując się do ich motywacji bądź przez różnorodne właściwości drzew, bądź to przez różne okoliczności im towarzyszące³.

Przymiotniki motywowane wyglądem

Ogólnym wyglądem: *karłowy* (palma, sosna, wiśnia karłowa), *niski* (kasztan; karłatka niska), *okazały* (jodła okazała), *olbrzymi* (mamutowiec, żywotnik; jodła, sekwoja olbrzymia), *rozgałęziony* (tamaryszek), *szywny* (jałowiec), *zwisły* (brzoza zwiśla), *wyniosły* (ajlant, jesion), *drzewiasty* (róžanecznik; leszczyna, magnolia drzewiasta), *pagodowy* (dereń), *parasolowaty* (magnolia parasolowata), *wiciowy* (wierzba wiciowa; „Włókniste i bardzo giętkie pędy używane były do wyrobów koszykarskich” [Atlas 88]), *plączący* (wierzba plącząca), *żałobny* (wierzba żałobna).

Wyglądem / kształtem liści, kwiatów, owoców: *brzozolistny* (topola brzozolistna), *drobnolistny* (lipa drobnolistna), *grabolistny* (brzoza grabolistna), *jesionolistny* (klon, przeorzech), *klonolistny* (platan), *laurolistny* (topola laurolistna), *olcholistny* (dąb), *ostrolistny* (dąb; trzmielina ostrolistna), *szerokolistny* (jarząb; filirea, lipa, magnolia szerokolistna), *tępolistny* (lindera tępolistna), *wąskolistny* (jesion; pospornica wąskolistna), *wielkolistny* (klon; lipa, magnolia wielkolistna), *wierzbolistny* (grusza, magnolia wierzbolistna), *dwudzielny* (miłorząb), *dwukłapowy* (miłorząb), *pięciolistkowy* (orzysz), *siedmiolistkowy* (orzysz), *karbowany* (buk), *piłkowany* (wiśnia piłkowana; „liście... brzegiem zazwyczaj z ostrymi ząbkami” [Atlas 172]), *sercowaty* (grab; olsza sercowata), *trójklapowy* (klon), *uszaty* (wierzba uszata; „Duże przylistki »uszy« oraz cienkie pędy pomagają w odróżnieniu jej od gatunków podobnych” [Atlas 126]), *zębaty* (dąb, kasztan), *żeberkowany* (brzoza żeberkowana), *czteropęcikowy* (tamaryszek), *drobnokwiatowy* (eukaliptus; sosna drobnokwiatowa), *gęstokwiatowy* (sosna gęstokwiatowa), *wielkokwiatowy* (magnolia wielkokwiatowa), *dwuszyjkowy* (głóg; kwiaty z dwiema szyjkami słupka), *jednoszyjkowy* (głóg; kwiaty

³ Dla uproszczenia ze zhierarchizowanej, trzystopniowej systematyki E. Pawłowskiego wykorzystuję tu tylko klasy nadrzędne, wyspecyfikowane jako: „od wyglądu”, „od właściwości leczniczych”, „od podobieństwa do innych roślin” itd., które autor oznaczył cyframi rzymskimi, i z klasy pierwszej – oznaczone w jego klasyfikacji cyframi arabskimi (pomijam natomiast wewnętrzne zróżnicowanie na podgrupy oznaczone literami a, b, c). W poniższym przeglądzie uwzględniłam w miarę pełną listę wyekscerpowanych podstawowych nazw drzew, które dookreślane są przywoływanymi przymiotnikami.

z jedną szyjką słupka), *gwiaździsty* (magnolia gwiaździsta), *bezszypułkowy* (dąb), *cienkoszypułkowy* (klon), *jednoszypułkowy* (głóg), *szypułkowy* (dąb, wiąz), *drobnoowocowy* (arbutus), *wielkoowocowy* (arbutus, cyprys, jarząb; daglezwja, trzmielina wielkoowocowa), *wielkoszyszkowy* (cyprys), *strąkowy* (szarańczyn).

Kolorem kwiatów, owoców, liści, kory: *biały* (kasztanowiec, klon; brzoza, morwa, robinia, topola, wierzba biała), *białokorowy* (sosna białokorowa), *czarny* (głóg, orzech; morwa, olcha, olsza, sosna, topola czarna), *czzerwony* (dąb, kasztanowiec; olsza czerwona), *purpurowy* (magnolia purpurowa), *różowy* (wiśnia różowa), *srebrzysty* (klon; akacja, lipa srebrzysta), *szary* (olsza, topola, wierzba szara), *szkarłatny* (dąb), *zielony* (bukszpan, cyprys wiecznie zielony; daglezwja, olsza zielona; sekwoja wiecznie zielona), *żółtodrzewy* (jesion), *żółty* (kasztanowiec, strączyn).

Innymi cechami: *brodawkowaty* (brzoza brodawkowata; „Zgodnie z nazwą kora tego gatunku pokryta jest korkowatymi brodawkami” [Atlas 138]), *drżący* (topola drżąca; „Długość ogonków liściowych i ich boczne spłaszczenie sprawiają, że przy najmniejszym ruchu powietrza liście zaczynają drżeć” [Atlas 132]), *frędzelnkowy* (dąb; „żołędzie... siedzące lub na krótkich szypułkach, miseczki wyraźnie pokryte pędzelnkowatymi łuskami” [Atlas 184]), *mannowy* (jesion; „Nazwa jesionu mannowego pochodzi od krzepnącego na powietrzu brązowego soku wyciekającego z uszkodzonego pnia” [Atlas 84]), *mączny* (jarząb; „liście... spodem biało filcowato owłosione, kielich charakterystycznie biało filcowato owłosiony,... owoce... o małym i mącznym smaku” [Atlas 166]), *ostrogowy* (głóg; „Nazwa gatunkowa pochodzi od cierni przypominających kogucią ostrogę” [Atlas 162]), *papierowy* (brzoza papierowa; „korowina biała, bardzo gładka, łuszcząca się w płaty przypominające papier” [Atlas 138]), *plamistokorowy* (sosna plamistokorowa), *plamisty* (kasztanowiec).

Właściwościami leczniczymi: *lekarski* (sasafra).

Właściwościami: *kruchy* (wierzba krucha), *mocny* (metrosideros; „dobrze znosi silne wichry oraz długotrwałe susze” [Drzewa świata 332]), *twardy* (olsza twarda), *cukrowy* (klon), *gorzki* (kasztan, orzesznik, skrzydłorzech), *słodki* (kasztan; pomaśrańcza słodka), *wonny* (wiśnia wonna).

Podobieństwem do innych roślin: *akacyjny* (robinia akacyjowa), *bukszpanowy* (ostrokrzew), *groszkowy* (cypryśnik), *jaworowy* (klon), *orzechowy* (czwórczak; torreja orzechowa), *palmowy* (klon), *poziomkowy* (drzewo poziomkowe), *truskawkowy* (drzewo truskawkowe), *wawrzynkowy* (wierzba wawrzynkowa), *wiązowaty* (eukomia wiazowata), *wiśniowy* (śliwa wiśniowa), *wrotyczowy* (głóg).

Miejscem występowania: *błotny* (cypryśnik, dąb), *domowy* (jarząb; grusza, jabłoń, śliwa domowa), *dziki*⁴ (bez, jarząb; grusza, jabłoń dzika; „rosnący w sposób naturalny, nieuprawiany, niehodowany” [SWJP]), *górski* (wiąz; ośnieża, sosna górska), *leśny* (błotnia leśna), *nadbrzeżny* (jałowiec), *nadmorski* (sosna nadmorska), *nadrzeczny* (brzoza nadrzeczna), *parkowy* (dąb), *polny* (klon, wiąz), *pospolity* (buk, cis, figowiec, głóg, jałowiec, jarząb, kasztanowiec, klon, migdałowiec, świerk, wiąz, złotokap;

⁴ W systematyce E. Pawłowskiego (1974) przymiotnik *dziki* (podobnie jak *zwyčajny*, *pospolity* oraz *psi*) został wymieniony w ostatnim dziale nazw „Od przeznaczenia”, z komentarzem: „określenia mówiące o nieprzydatności rośliny”. Bliższą zaproponowanej przeze mnie interpretację podaje A. Spólnik (1986: 83): „Przymiotniki w nazwach szafran *dziki*, *rozmaryn dziki*, *pietruska dzika*, *kapusta dzika*, *kopr dziki*, *łoczyska pospolita* funkcjonują tu na zasadzie przeciwstawienia takim roślinom uprawnym”.

brzoskwinia, figa, grusza, iglicznia, jodła, katalpa, leszczyna, morela, pigwa, trzmielina, sosna, wiśnia pospolita; 'wszędzie spotykany, występujący, powszechnie znany' [USJP]), *przybrzeżny* (sosna przybrzeżna), *stawowy* (cypryśnik).

Pochodzeniem: *alpejski* (sosna alpejska), *amerykański* (ambrowiec, jesion, kłęk, tulipanowiec; czeremcha, lipa amerykańska), *angielski* (wiąz), *antarktyczny* (diksonia antarktyczna), *arizoński* (cyprys), *atlantycki* (cyprys), *atlaski* (cedr), *australijski* (kordylina australijska), *azjatycki* (ambrowiec), *babiloński* (wierzba babilońska), *balearski* (bukszpan), *berliński* (topola berlińska), *bośniacki* (sosna bośniacka), *burgundzki* (dąb), *chilijski* (araukaria, igława chilijska), *chiński* (jałowiec, kasztan, miłorząb, modrzewnik, oczar, ostrokrzew, szupin, świerk, tamaryszek, tulipanowiec; błotnia, kuningamia, maakia, magnolia, metasekwoja, papierówka, pomarańcza chińska), *dalmatyński* (sosna dalmatyńska), *dżungarski* (głóg), *eurojapoński* (modrzew), *europaeski* (chmielgrab, modrzew, oliwnik; oliwka europejska), *francuski* (klon, tamaryszek), *grecki* (jałowiec; jodła grecka), *himalajski* (cedr, modrzew, świerk), *hiszpański* (jodła hiszpańska), *holenderski* (wiąz; lipa holenderska), *japoński* (buk, cis, głowocis, grab, grujecznik, kasztan, kasztanowiec, klon, miszpełnik, oczar, perełkowiec, styrak, szupin, wiaz, żywotnik, żywotnikowiec; dagleżja, jodła, lipa, olsza, sośnica, szydlica, torreja japońska), *kalifornijski* (cedr, cedrzyńiec, czwórczak; torreja kalifornijska), *kanadyjski* (cis; choina, topola kanadyjska), *kanaryjski* (daktylowiec, tamaryszek; sosna kanaryjska), *kaszmirski* (jarzab), *kaukaski* (dąb, klon skrzydłorzech; brzostownica, jodła, lipa, olsza kaukaska), *koreański* (dąb, żywotnik; jodła, sosna, topola koreańska), *korsykański* (sosna korsykańska), *libański* (cedr), *mandżurski* (lipa mandżurska), *meksykański* (sosna meksykańska), *mongolski* (lipa mongolska), *perski* (parocja perska), *pirenejski* (dąb), *polski* (modrzew), *pontyjski* (dąb), *sachaliński* (wiśnia sachalińska), *serbski* (świerk), *syberyjski* (modrzew, świerk, wiaz), *sycylijski* (jodła sycylijska), *syryjski* (jodła syryjska), *szwedzki* (jarzab), *tatarski* (klon), *turecki* (leszczyna turecka), *tybetański* (wiśnia tybetańska), *węgierski* (dąb; lipa węgierska), *wirginijski* (chmielgrab, jałowiec, oczar), *włoski* (klon, orzech), *południowy* (buk, judaszowiec, wiazowiec; obrotnica południowa), *wschodni* (buk, grab, hebanowiec, jałowiec, judaszowiec, platan, żywotnik, hurma, laurowiśnia, olsza wschodnia), *zachodni* (jałowiec, platan, wiazowiec, żywotnik; choina zachodnia).

Czasem kwitnienia / owocowania: *późny* (czeremcha późna; „kwitnie prawie 2 tygodnie później niż czeremcha pospolita” [Atlas 170]), *wczesny* (lindera, wiśnia wczesna).

Przeznaczeniem/zastosowaniem: *jadalny* (dereń, kasztan), *korkowy* (dąb), *lakowy* (sumak; „Sok mleczny tego azjatyckiego drzewa jest źródłem specjalnego werniksu, który służy do nadawania połysku drewnianym przedmiotom ozdobnym wytwarzanym w Chinach i Japonii” [Drzewa świata 432]), *ptasi* (wiśnia ptasia; „Nazwa systematyczna *avium* oznacza 'ptasi' – owoce wiśni ptasiej istotnie stanowią popularny pokarm ptaków” [Drzewa świata 388]).

Przedstawiony materiał potwierdza znaczny udział przymiotników w polskiej naukowej systematyce drzew występujących aktualnie w Europie. Zdecydowana większość nazw oficjalnych jest dwuczłonowa, z określnikiem w postpozycji. Jest to typowa dla przymiotnika w tej pozycji funkcja

semantyczna – identyfikacja i rozróżnianie (tu gatunków i odmian). Z formalnego punktu widzenia są to przymiotniki dwojakiego typu: niemotywowane i motywowane. Motywowane to derywaty sufiksalne lub przymiotniki powstałe drogą kompozycji. Spośród funkcjonujących we współczesnej polszczyźnie środków słowotwórczych wykorzystywanych jest kilkanaście, ale najaktywniejsze są formanty ogólnorelacyjne *-owy*, *-ny*, *-ski* oraz *-owaty*, wyspecjalizowany w tworzeniu przymiotników o charakterze porównawczym. Ogólnorelacyjne dystrybucyjnie się uzupełniają – zwłaszcza sufiks *-ski* wyróżnia się możliwością tworzenia przymiotników od nazw własnych, tu niemal wyłącznie od toponimów. W charakterze podstaw występują głównie rzeczowniki, w znacznie mniejszym zakresie czasowniki. Jeśli chodzi o formacje powstałe drogą kompozycji, to przede wszystkim trzeba odnotować fakt, że zdecydowana większość z nich to równocześnie struktury interfiksально-sufiksalne, realizujące trzy podstawowe typy, w których w pozycji członu pierwszego występują rzeczowniki, przymiotniki i liczebniki, pełniące funkcje określników członu drugiego – rzeczownikowego.

W typologii znaczeniowej także przymiotnikowych członów nazw drzew nadal użyteczna okazuje się propozycja E. Pawłowskiego opracowana z myślą o systematyce roślin w ogóle (Pawłowski 1974: 166–169), która przewiduje kilka klas (wraz z dalszymi szczegółowymi podklasami) wyodrębnionych ze względu na treści, jakie niosą podstawowe nazwy botaniczne. Z semantycznego punktu widzenia użyte w nazwach drzew przymiotniki jako określniki gatunkowe w zasadzie powielają typy znaczeniowe rodzimych nazw rodzajowych (por. np. takie nazwy roślin jak: *grubosz*, *dzwonki*, *mieczyk*, *modrak*, *złocień*, *czarnuszka*, *aksamitka*, *słonecznik* itp.).

Jeśli uwzględnimy liczbę nazw potwierdzających motywację przymiotników poszczególnymi typami właściwości, to w charakterystyce drzew najistotniejsze okazuje się ich pochodzenie (w zebranych materiale 56 nazw). Dopiero w drugiej kolejności ważny jest wygląd / kształt liści, kwiatów, owoców (37 nazw). Rzadziej wykorzystywany przez specjalistów jest w tej charakterystyce wygląd ogólny drzew (13 nazw), kolor liści, kwiatów, kory (12 nazw), występowanie (12 nazw), podobieństwo do innych drzew (12 nazw), choć łącznie te najbardziej zewnętrzne właściwości są przywoływane w nazwach sporej grupy drzew. Co więcej, to te właśnie cechy przede wszystkim dostrzegane są przez przeciętnego obserwatora. Bliskie wymienionym wyżej atrybutom są cechy szczególne, wyróżniające drzewo spośród innych (9 nazw), i właściwości (7 nazw). Najmniej istotne w precyzowaniu nazwy za pośrednictwem przymiotnika okazują się zastosowanie (4 nazwy), czas kwitnienia (2 nazwy) i wysokość, bo w systematyce Pawłowskiego wymienione na drugim miejscu właściwości lecznicze drzewa (1 nazwa).

Przytoczony dość obszerny materiał ma nie tylko potwierdzać zasadność wydzielenia określonych klas semantycznych przymiotników, ale również dokumentować zakres ich stosowania. Tu bowiem widać wyraźne różnice, zwłaszcza w najliczniej reprezentowanej grupie nazw, w których elementem określającym są przymiotniki informujące o pochodzeniu drzewa, o jego pierwotnym siedlisku. Ponad połowa przymiotników otoponimicznych wykorzystywana jest w funkcji określników pojedynczych drzew. Dla porównania: przymiotnik *wschodni* występuje w 10 nazwach, *chiński* w 17, a *japoński* – w 23.

Oficjalne nazwy drzew z członem przymiotnikowym zbieżne są formalnie i semantycznie z nazwami roślin zielnych, co oczywiste, niezaskakujące⁵. Pewne rozbieżności jednak uwidaczniają się w zestawieniu z konkretnym materiałem dialektalnym. Gwarowe nazwy drzew mają strukturę mniej ustabilizowaną. Obok nazw z postpozycyjnym przymiotnikiem częste są określenia z przymiotnikiem w prepozycji (zob. Rudnicka-Fira 1979; Spólnik 1986; Spólnik 1990; Rogowska 1998; Rogowska-Cybulska 2005). A w semantyce większą rolę odgrywa podobieństwo drzewa do innych gatunków (por. nazwy przeniesione, Spólnik 1986) czy użycie metaforyczne.

Uwzględnienie bogatszego materiału, dotyczącego polskich nazw drzew z pozostałych kontynentów (Azji, obu Ameryk i Australii), bez wątplenia pozwoli na uściślenie obserwacji co do zakresu i funkcji przymiotnika w nomenklaturze arboralnej oraz kulturowego obrazu drzewa⁶.

Rozwiązanie skrótów

Atlas – J. Mayer, H.W. Schwegler, *Wielki atlas drzew i krzewów*, tłum. B. Zych, Warszawa [b.d.w.].

Drzewa świata – T. Russell, C. Cutler, M. Walters, *Drzewa świata. Ilustrowana encyklopedia*, tłum. P. Nowakowski, Kraków 2008.

SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1998.

USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.

Źródła

Encyklopedia przyrody, t. 2: *Rośliny. Lasy – drzewa*, 2011, Warszawa.

Encyklopedia przyrody, t. 22: *Rośliny. Parkowe i wprowadzone*, 2012, Warszawa.

Horáček P., 2006, *Drzewa liściaste w ogrodzie*, Warszawa.

Kremer B.T., 1995, *Drzewa. Leksykon przyrodniczy*, tłum. i adaptacja W. Matuszkiewicz, Warszawa.

Kremer B.P., 2009, *Jakie to drzewo?*, tłum. H. Panagiotopoulou, Warszawa.

---

⁵ Na temat formalnej struktury gwarowych nazw roślin zielnych oraz uwarunkowań jej rozczłonkowania zob. np. Waniakowa 2012: 191.

⁶ Szerzej na ten temat: *Świat roślin w języku i kulturze* 2001, Cygan 2007.

- Mayer J., Schwegler H.W., *Wielki atlas drzew i krzewów*, tłum. B. Zych, Warszawa [b.d.w.].
- Russell T., Culter C., Walters M., 2008, *Drzewa świata. Ilustrowana encyklopedia*, tłum. P. Nowakowski, Kraków.
- Seneta W., 1981, *Drzewa i krzewy iglaste*, Warszawa.
- Szafer W., 1949, *Drzewa i krzewy. Ilustrowany klucz do oznaczania drzew i krzewów krajowych oraz obcych częściej hodowanych w Polsce*, Warszawa.

Bibliografia

- Cygan S., 2007, *Słownictwo pism Stefana Żeromskiego*, t. 9: *Świat roślin*, Kraków.
- Kallas K., 1984, *Słowotwórstwo przymiotników*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa, s. 408–455.
- Kallas K., 1999, *Przymiotnik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. 3 popr., Warszawa, s. 469–521.
- Kowalik K., 1977, *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*, Wrocław.
- Literacka symbolika roślin*, 1997, red. A. Martuszevska, Gdańsk.
- Marczewska M., 2002, *Drzewa w języku i kulturze*, Kielce.
- Nagórko A., 1987, *Zagadnienia derywacji przymiotników*, Warszawa.
- Nagórko A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Pawłowski E., 1974, *Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej)*, [w:] *Studia indoeuropejskie*, red. J. Kuryłowicz, Wrocław, s. 163–169 (Prace Komisji Językoznawstwa PAN, nr 37).
- Rogowska E., 1998, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk.
- Rogowska-Cybulska E., 2005, *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, Gdańsk.
- Rudnicka-Fira E., 1979, *Ludowe nazwy roślin leczniczych w gwarach byłego powiatu dąbrowsko-tarnowskiego*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 172–189.
- Skubalanka T., 2009, *Polskie nazewnictwo roślin. Struktura zbioru*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, t. 27, s. 129–144.
- Spólnik A., 1986, *O jednym ze sposobów nazywania roślin*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, z. 104, „Prace Językoznawcze”, t. V, s. 69–85.
- Spólnik A., 1990, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław.
- Szupryczyńska M., 1980, *Opis składniowy polskiego przymiotnika*, Toruń.
- Świat roślin w języku i kulturze*, 2001, red. A. Dąbrowska, I. Kamińska-Szmaj, Wrocław (Język a Kultura, t. 16).
- Wajda L., 1983, *Charakterystyka polskiego słownictwa botanicznego na przykładzie nazw drzew i krzewów*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, z. 80, „Prace Językoznawcze”, t. IV, s. 191–201.
- Wajda-Adamczykowa L., 1989, *Polskie nazwy drzew*, Wrocław.
- Waniakowa J., 2012, *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielnych na tle słowiańskim: zagadnienia ogólne*, Kraków.

The Adjectives in the Polish Names of Trees Used Today

Abstract

The subject of interest in the article are the names of trees appearing in Europe, commonly used in Polish elaborations. An analysis was conducted on the adjectives being a part of the binominal names, describing the species name (*cedr atlantycki* – *Cedrus atlantica*, *jałowiec pospolity* – *Juniperus communis*, *sosna pospolita* – *Pinus sylvestris*). The aim of this article is to create their formal and semantic typology.